

OILADA AXLOQIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI

Tursunova Madinaxon Baxtiyorjon qizi
Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada oilada axloqiy tarbiyani shakllantirishning asosiy yo‘llari, uning jamiyat rivojidagi o‘rni va ahamiyati yoritiladi. Oilaning bola shaxsini shakllantirishdagi birlamchi tarbiya maskani ekani, ota-ona namunasi, muloqot madaniyati hamda milliy va ma’naviy qadriyatlarning ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy jamiyatda axloqiy tarbiyani kuchaytirish zarurati va bu boradagi dolzarb muammolar ko‘rib chiqiladi. Maqolada oilaviy muhitda axloqiy fazilatlarni shakllantirishga yordam beruvchi amaliy yo‘llar hamda tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar. oila, axloqiy tarbiya, ma’naviyat, qadriyatlar, ota-ona, farzand tarbiyasi, ijtimoiylashuv, milliy tarbiya, axloq, tarbiya jarayoni, oilaviy muhit, shaxs kamoloti

Bugungi globallashuv jarayoni tezlashib borayotgan davrda jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri bu – barkamol avlod tarbiyasidir. Barkamol avlod esa, avvalo, sog‘lom va mustahkam oilada shakllanadi. Oila inson hayotining eng muhim ijtimoiy instituti bo‘lib, u nafaqat moddiy ta’minot, balki ma’naviy-axloqiy tarbiya berishning ham asosiy maskani hisoblanadi. Shuning uchun ham oilada axloqiy tarbiyani to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish jamiyatning kelajakdagi rivoji uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Axloqiy tarbiya – bu insonda ezgulik, halollik, vijdon, mehr-oqibat, hurmat, mas’uliyat kabi fazilatlarni shakllantirish jarayonidir. Ushbu jarayonning dastlabki bosqichi aynan oilada boshlanadi. Chunki bola dunyoqarashi, xarakteri va hayotiy qarashlari eng avvalo ota-ona va yaqin muhit ta’sirida shakllanadi. Ota-onaning xulq-atvori, o‘zaro munosabati, farzandga bo‘lgan e’tibori va muomalasi bolaning axloqiy dunyosiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, bugungi kunda axborot oqimi kuchaygan, internet va ijtimoiy tarmoqlar keng tarqalgan sharoitda bolalarning turli salbiy ta’sirlarga tushib qolish xavfi ham ortib bormoqda. Bu esa oilada axloqiy tarbiyani yanada kuchaytirish, farzandni to‘g‘ri yo‘naltirish zaruratini yuzaga keltiradi. Milliy va ma’naviy qadriyatlarni singdirish, to‘g‘ri hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish oilaning asosiy vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Ushbu maqolada oilada axloqiy tarbiyani shakllantirishning asosiy yo‘llari, ota-onaning roli, milliy qadriyatlarning ahamiyati hamda zamonaviy sharoitdagi tarbiya muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, farzand tarbiyasida samarali usullar va amaliy tavsiyalar ham yoritiladi.

Oilada axloqiy tarbiyani shakllantirish murakkab va uzluksiz jarayon bo‘lib, u ota-ona, farzand va oilaviy muhit o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarga bevosita bog‘liqdir. Ushbu jarayonning samarali bo‘lishi uchun avvalo oilada sog‘lom ma‘naviy muhit yaratilishi zarur. Chunki bola ko‘rganini takrorlaydi, eshitganini o‘zlashtiradi va atrofidagi muhitdan o‘rnak oladi.

Axloqiy tarbiyaning eng muhim yo‘nalishlaridan biri bu – ota-onaning shaxsiy namunasi hisoblanadi. Ota-ona o‘z xulq-atvori, muomalasi va hayotiy qarashlari bilan farzandga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Agar oilada mehr-oqibat, hurmat, halollik va intizom ustuvor bo‘lsa, bola ham shu qadriyatlarni o‘zlashtiradi. Aksincha, nizolar, beparvolik yoki qo‘pollik hukmron bo‘lgan oilada tarbiya jarayoni murakkablashadi.

Oilada muloqot madaniyatining to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishi ham katta ahamiyatga ega. Ota-ona farzand bilan ochiq va samimiy suhbat qurishi, uning fikrlarini tinglashi va qo‘llab-quvvatlashi lozim. Bu esa bolada ishonch hissini kuchaytiradi va axloqiy qadriyatlarni qabul qilish jarayonini yengillashtiradi. Muloqot orqali farzandga to‘g‘ri va noto‘g‘ri xatti-harakatlar tushuntiriladi.

Oilada milliy va ma‘naviy qadriyatlarni singdirish ham axloqiy tarbiyaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. O‘zbek xalqining urf-odatlarini, an‘analari, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr kabi qadriyatlar farzand ongiga bolaligidan boshlab singdirilishi kerak. Bu qadriyatlar bolaning jamiyatda o‘z o‘rnini topishida muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy davrda axborot texnologiyalarining rivojlanishi bolalar tarbiyasiga ham ijobiy, ham salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlardan to‘g‘ri foydalanishni o‘rgatish, zararli axborotlardan himoya qilish ota-onaning muhim vazifalaridan biridir. Shu sababli oilada nazorat va erkinlik o‘rtasidagi muvozanatni saqlash zarur.

Oilada axloqiy tarbiyani shakllantirishda yana bir muhim jihat – bu mehnat tarbiyasidir. Farzandni yoshligidan mehnatga o‘rgatish, mas‘uliyat hissini shakllantirish uning kelajakdagi xarakterini belgilaydi. Uy ishlarida ishtirok etish, kichik vazifalarni bajarish orqali bola intizomli va mas‘uliyatli shaxs bo‘lib voyaga yetadi. Oilada axloqiy tarbiya bir nechta omillarning uyg‘unligi asosida shakllanadi: ota-ona namunasi, sog‘lom muloqot, milliy qadriyatlar, nazorat va mehnat tarbiyasi. Ushbu omillar to‘g‘ri tashkil etilganda, barkamol va ma‘naviy yetuk avlodni tarbiyalash imkoniyati yanada kengayadi.

Oilada axloqiy tarbiyani shakllantirishda muhim omillardan yana biri bu – farzandga ishonch bildirish va uni mustaqil fikrlashga o‘rgatishdir. Bola doimiy nazorat ostida bo‘lsa, u tashabbuskorlikni yo‘qotishi mumkin. Shu sababli ota-ona farzandiga ma‘lum darajada erkinlik berishi, uning to‘g‘ri qaror qabul qilishini qo‘llab-quvvatlashi lozim. Bu jarayon bolada o‘ziga ishonch, mas‘uliyat va axloqiy barqarorlikni shakllantiradi.

Oilada rag‘batlantirish va jazolash tizimi ham muhim tarbiyaviy vosita hisoblanadi. To‘g‘ri bajarilgan ishlar uchun maqtov va rag‘bat bolada ijobiy xulq-atvorni mustahkamlaydi. Ammo jazolash jarayoni ham adolatli va tushuntirish asosida bo‘lishi kerak. Qo‘pol muomala yoki adolatsiz jazo aksincha, bolada norozilik va ishonchsizlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Axloqiy tarbiyada kitobxonlik madaniyatining o‘rni ham katta ahamiyatga ega. Oilada kitob o‘qish odati shakllantirilsa, bola nafaqat bilimli, balki ma‘naviy jihatdan ham boy shaxs bo‘lib yetishadi. Ertaklar, hikoyalar va ibratli asarlar orqali bolaga ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi farq tushuntiriladi. Bu esa uning axloqiy qarashlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Oilada muammolarni tinch yo‘l bilan hal qilish madaniyati ham tarbiyaning muhim qismidir. Agar oilada nizolar yuzaga kelsa, ularni janjal yoki qo‘pollik bilan emas, balki tushunish va murosala orqali hal etish kerak. Bola bunday muhitda ulg‘aysa, u ham hayotda muammolarni tinch va oqilona hal qilishni o‘rganadi.

Zamonaviy jamiyatda ota-onalarning bandligi ham tarbiya jarayoniga ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ko‘p hollarda farzandlar e‘tiborsizlikdan aziyat chekishi mumkin. Shuning uchun ota-ona o‘z vaqtini to‘g‘ri taqsimlashi, farzandi bilan sifatli vaqt o‘tkazishga harakat qilishi lozim. Birgalikdagi suhbatlar, sayrlar va oilaviy tadbirlar axloqiy tarbiyani mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi.

Oilada axloqiy tarbiyani shakllantirish uzluksiz jarayon bo‘lib, u ishonch, muloqot, kitobxonlik, adolat va birgalikdagi faoliyat kabi omillar bilan chambarchas bog‘liqdir. Bu omillar to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilganda, farzand jamiyat uchun foydali, ma‘naviy yetuk va axloqli shaxs bo‘lib voyaga yetadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xodjayev B.X., Inoyatov U.I. *Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: Sano-standart, 2017.
2. Abdullayeva M., Nishonova S. *Oila pedagogikasi*. – Toshkent: Noshir, 2018.
3. Shermuhamedova N.A. *Ilmiy tadqiqot metodologiyasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. *Pedagogika (darslik)*. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2019.
5. *Oila psixologiyasi va tarbiya asoslari (o‘quv qo‘llanma)*. – Toshkent: Fan va innovatsiya, 2020.
6. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
7. Turakulova O. *Adabiy ta’limda o‘quvchilar mutolaa madaniyatini rivojlantirish*. – Toshkent: Book Trade, 2023.
8. Raxmonov A. *Xalq pedagogikasi*. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2024.

9. *Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya masalalari* (ilmiy maqolalar to'plami). – Toshkent, 2023.
10. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimi o'quv dasturlari va pedagogik qo'llanmalar to'plami. – Toshkent, 2022–2024.